

belâgat unsurları aykıldandıktan sonra metnin birbirine zıt olaylar arasında âhenk sağlamak amacıyla yapılmış tahriflerle dolu olduğunun anlaşılacağını ileri sürer (TED, IX [1978], s. 238). *Heşt Bihişt*'in en önemli kısımları hiç şüphesiz müellifin yaşadığı döneme ait bölümleridir.

Türkiye'de ve Türkiye dışındaki kütüphanelerde pek çok yazma nüshası bulunan *Heşt Bihişt*'in müellif hattı dört nüshası günümüze ulaşmıştır. Süleymaniye Kütüphanesi'nde kayıtlı nüsha (Esad Efendi, nr. 2197) muhtemelen müellifin Mekke'den döndükten sonra yanında bulunan, dîbâcesiyle hâtimesini sonradan eklediği yazmadır. Yer yer görülen çıkmalar, karalamalar ve bazı paragrafların üzerindeki "galat" işaretleri bunun ilk yazılan nüshalardan biri olduğu intibasını vermektedir. Nuruosmaniye Kütüphanesi'deki tezhipli nüsha (nr. 3209), Süleymaniye nüshasının bazı düzeltmelerle bizzat müellif tarafından temize çekilmiş şeklindedir. Aynı kütüphanede bulunan (nr. 3210), eserin ikinci yarısını ihtiva eden müellif nüshasında hâtime kısmı vardır. Süleymaniye Kütüphanesi'ndeki (Ayasofya, nr. 3541) müellif hattı diğer bir nüsha ise müsvedde halinde olup eksiktir. Aynı kütüphanede kayıtlı (Esad Efendi, nr. 2198-2199) iki cilde ayrılmış yazma da itina ile hazırlanmıştır. Dîbâce ve hâtimesi bulunmayan bu nüshada bazı ifade farklılıkları görülür. Eserin dîbâcesiz ve hâtimesiz nüshaları, müellifin Mekke'den gönderdiği mektupta ifade ettiği gibi hazîne-i hümayundaki eksik yazmalardan (TSMA, nr. E 5675) çoğaltılmış olmalıdır.

Şöhretine rağmen üzerinde ciddi bir çalışma yapılmayan *Heşt Bihişt*'in sadece Osman Bey ve Orhan Bey dönemlerine ait bölümleri Mehmed Şükrü Bey tarafından incelenmiş (*Isl.*, XIX [1931], s. 131-157), bazı kısımları Wilhelm Friedrich Carl Giese tarafından *Die Verschiedenen Textrezensionen des 'Âşîqpaşazâde'*-de (Leipzig 1929) iktibas edilmiştir. *Heşt Bihişt*'i I. Mahmud'un emriyle Abdülbâki Sâdî Efendi 1146 (1733-34) yılında Türkçe'ye çevirmiştir. Mütercim bu sırada manzum kısımları ve diğer bazı yerleri çıkarmış, eserin tertibini değiştirmiş, bazı konuları atlamış, mukaddimeyi de tamamen terketmiştir; eserin Farsça aslında yanlış yazılmış bazı yer adlarını ise düzeltmiştir. Birçok yazma nüshası bulunan *Tercüme-i Heşt Bihişt*'in bir nüshası Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi'nde bulunmaktadır (Bağdat Köşkü, nr. 196).

Eserin Kosova Savaş'ıyla ilgili kısmı Salih Trako tarafından Boşnakça'ya çevrilip yayımlanmıştır (*POF*, sy. 14-15, s. 329-352).

Müellifin oğlu Ebülfazl Mehmed Efendi, Yavuz Sultan Selim devri (1512-1520) olaylarını babasının müsveddelerine dayanarak *Zeyl-i Heşt Bihişt* adıyla kaleme almıştır (TSMK, Emanet Hazinesi, nr. 1406).

BİBLİYOGRAFYA :

İdris-i Bitlisi, *Heşt Bihişt*, Süleymaniye Ktp., Esad Efendi, nr. 2197, vr. 7^a, 445^b, 551^a, 632^a vd.; a.e., Nuruosmaniye Ktp., nr. 3209, vr. 8^a, 623^b-636^b; a.e., İÜ Ktp., FY, nr. 619, vr. 207^b; TSMA, nr. E 3156, E 5675; Mecdî, *Şekâik Tercümesi*, s. 189-190, 217, 327-328; Hoca Sâdeddin, *Tâcüt-tevârih*, I, 22, 159; II, 566; *Keşfü'z-zunûn*, II, 2043; Cemâleddin Mehmed, *Âyine-i Zurefâ*, İstanbul 1314, s. 9-10, 24; Hammer (Atâ Bey), I, 28 vd.; Flügel, *Handschriften*, I, 341; II, 216-220; Rieu, *Catalogue of the Persian Manuscripts*, I, 216-218; Osmanlı Müellifleri, II, 7-8, 9; Brockelmann, *GAL Suppl.*, II, 325; Storey, *Persian Literature*, I/1, s. 412-416; Babinger (Üçok), s. 51-55; Mehmed Şükrü, *Osmanlı Devletinin Kuruluşu: Bitlisli İdris'in Heşt Bihişt Adlı Eserine Göre*, Ankara 1934, tür.yer.; a.mlf., "Das Heşt Bihişt des İdris Bitlisi", *Isl.*, XIX (1931), s. 131-157; TCYK, s.109-110; Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, II, 603-604; Karatay, *Farsça Yazmalar*, s. 57-58; a.mlf., *Türkçe Yazmalar*, I, 209; Levent, *Türk Edebiyatı Tarihi*, s. 382; Mehmet Bayraktar, *Bitlisli İdris*, Ankara 1991, s. 41-47; Faik Reşit Unat, "Neşri Tarihi Üzerinde Yapılan Çalışmalara Toplu Bir Bakış", *TTK Belleten*, VII/25 (1943), s. 197-200; Halil İnalıcık, "The Rise of Ottoman Historiography", *Historians of the Middle East* (nşr. B. Lewis), London 1962, s. 166-167; Salih Trako, "Bitka na Kosovu 1389 godine u istoriji Idrisa Bitlisija (The battle of Kosovo 1389 in the history of İdris Bitlisi)", *POF* [1964-65], sy. 14-15, s. 329 vd.; Şehabettin Tekindâfi, "Osmanlı Tarih Yazıcılığı", *TTK Belleten*, XXXV/140 (1971), s. 658; V. L. Ménage, "Osmanlı Tarihçiliğinin Başlangıcı" (trc. Salih Özbaran), *TED*, IX (1978), s. 237-238; a.mlf., "Bidlisi, İdris", *El²* (Fr.), I, 1243-1244; İsmail Erünsal, "Türk Edebiyatı Tarihinin Arşiv Kaynakları II: I. Bayezid Devrine Ait Bir İn'âmât Defteri", *TED*, X-XI (1981), s. 314, 323, 325; Cl. Huart, "İdris Bitlisi", *İA*, V/2, s. 936; Cornell H. Fleischer, "Bedlisi, Mawlânâ Hakim-al-Din Edris b. Hosam-al-Din-Ali", *Elr.*, IV, 76.

ABDÜLKADİR ÖZCAN

HEŞT BİHİŞT

(هشت بهشت)

Sehî Bey

(ö. 955/1548)

tarafından yazılan

ilk Osmanlı şuarâ tezkiresi.

Osmanlı Türkçesi'nde tezkiretü's-şuarâ türü, Sehî Bey'in 945 (1538) yılında tamamladığı bu eserle başlar. *Tezkire-i Sehî* olarak da bilinen *Heşt Bihişt* bir ön-

söz, her birine "bihişt" (cennet) adı verilen sekiz tabaka ile bir hâtimededen meydana gelmiştir. Sehî'nin önsözünde bizzat belirttiği üzere eser Abdurrahman-ı Câmî'nin sekiz ravzaya ayrılmış *Bahâristân*'ından, Devletşah'ın *Tezkiretü's-şuarâ*'sından Ali Şîr Nevâî'nin sekiz "meclis"ten oluşan *Mecâlisü'n-nefâis*'inden örnek alınarak yazılmış ve sekiz tabakaya ayrılmıştır. *Heşt Bihişt*'in her tabakasının başında o tabaka için giriş mahiyetinde bir açıklama, sonunda da bir "tetimme" kısmı bulunmaktadır. Arap edebiyatındaki geleneğin bir devamı olan bu sistemde tabakalar Farsça sayılarla adlandırılmıştır. Eserdeki sekiz tabakanın muhtevası şöyledir: 1. tabaka Kanûnî Sultan Süleyman'a ayrılmıştır. 2. tabakada başlangıçtan Kanûnî Sultan Süleyman'a gelinceye kadar şiir yazmış divan sahibi padişahlarla şehzadeler anlatılmıştır. Bunların toplam sayısı altıdır. 3. tabakada vezir, kazasker, defterdar, nişancı ve sancak beyi gibi devlet ricâli arasında şiir yazarlar yer alır. Bu tabakadaki şair sayısı, eserin bilinen on sekiz nüshasında yirmi altı ile yirmi sekiz arasında değişmektedir. 4. tabaka ulemâ sınıfından olan şairlere ayrılmıştır. Ulemânın rütbesinin yüksek olması dolayısıyla bunların ayrı bir tabakada ele alınması gerektiğini söyleyen Sehî, bu hususta Hz. Peygamber'in, "Ümmetimin ulemâsı Benî İsrâîl'in peygamberleri gibidir" hadisine dayanır. Bu tabakadaki şair sayısı yazma nüshalarda on yedi ile on sekiz arasında değişmektedir. 5. tabakada, Sehî'nin tezkiresini yazdığı sırada hayatta bulunmayan otuz üç şair anlatılmaktadır. 6. tabaka tezkirenin en geniş bölümüdür. Sehî, bu tabakada yer alan ve çeşitli nüshalara göre sayıları elli altı ile altmış arasında değişen şairlerin bir kısmı ile bizzat görüşmüştür. 7. tabakayı müellif çoğunu şahsen tanıdığı çağdaşlarına ayırmış, ayrıca "Zikrû'n-nisâ" başlığı altında Zeyneb Hatun ve Mihrî Hatun adlı iki kadın şaire de yer vermiştir. Bu tabakadaki şair sayısı da nüshalarda otuz yedi ile otuz dokuz arasında değişmektedir. 8. tabakayı adları yeni yeni duyulmaya başlayan, Sehî'nin kabiliyetli bulunduğu "nevheves" genç şairler oluşturmaktadır. Bu kısımdaki şair sayısı nüshalara göre kırk üç ile kırk dokuz arasında değişir. Tabakalarda şairlerin sıralanmasında herhangi bir tertip gözetilmemiştir. Sehî Bey'i takip eden Latîfî'den itibaren ise tezkirelerin çoğunda şairlerin mahlasları esas alınarak alfabetik sıraya uyulmuştur.

Sehi Bey'in
Heşt Bihişt
adlı eserinin
ilk iki sayfası
(Süleymaniye Ktp.,
Ayasofya,
nr. 3544)

Heşt Bihişt'te sırasıyla bir şairin önce adı, babası tanınan bir kimse ise babasının adı, bazılarında kimin öğrencisi olduğu, varsa mensup bulunduğu tarikat, tahsili ve mesleği belirtildikten sonra kişiliği ve şiirleri üzerinde değerlendirmede bulunulur, bazan eserlerinin isimleri de verilir. Şairlerin doğum ve ölüm tarihleri kaydedilmeyip, sadece bir kısmının genç veya ihtiyar yaşta öldüğü belirtilmekle yetinilmiş, daha sonra her şairin şiirlerinden birkaç beyit örnek verilmiştir.

Sehi'nin şairler hakkında verdiği bilgiler genellikle kısa, çok defa da eksiktir. Bazan bir sayfada dört beş şairin hayatına rastlamak mümkündür. Bu durum, daha ziyade sekizinci bölümde yer alan şairler için söz konusudur. Müellif döneminin bazı şairlerini tezkiresine almamış, buna karşılık özellikle çağdaşı olmayıp hakkında yaşlı kimselerden bilgi aldığı şairlere dair önemli bilgiler vermiştir. Tezkirede Fâtiḥ Sultan Mehmed, Ahmed Paşa, Mevlânâ Lutfî, Mevlânâ Melîhî, Çağsırcı Şeyhî ve Âfitâbî gibi bazı şairler hakkında latifelere de rastlanmaktadır.

Daha sonra yazılan tezkirelere göre oldukça sade bir üslûpla ve kısa cümlelerle kaleme alınan eserde müellif şairlerin şahsiyetini ve sanat değerlerini ifade ederken belirli bir kelime kadrosu içinde kalmıştır. Bu tip klişe kelimelerin (hoş-

tab' nâzik kimse, hoş-tab' sühan-dân, rind, nâzik, latif, çerb-zebân, zarif vb.) sayısı altmışı geçmez. Bunların şiirlerini nitelendirirken de (eş'ârî hoş-âyende ve gazeliyyâtı pesendîdedir gibi) elli kadar klişe kelime kullanmıştır.

Mevcut kataloglara göre Heşt Bihişt'in Türkiye'de ve Türkiye dışındaki kütüphanelerde on sekiz nüshası vardır. Eserin İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi'ndeki nüshasında (TY, nr. 2540) "Vahdeti" maddesinde Vahdeti'nin Heşt Bihişt'e "tabakâtü'l-ebrâr" (947/1540-41) diye tarih düşürmüş olması, Sehi'nin 945'te (1538) tamamladığını söylediği eserine sonradan ilâveler yapmış olabileceğini düşündürmektedir. Süleymaniye Kütüphanesi'ndeki yazma ise (Ayasofya, nr. 3544) saray nüshası olması dolayısıyla önemlidir. Başında mühürler ve bir manzume, ayrıca "odadan çıkma" kaydı bulunmaktadır. Büyük bir ihtimalle bu nüsha Lutfî Paşa vassıtasıyla padişaha iletilmek istenmiştir. Üzerindeki bir mühürden, kitabın daha sonra Kanûnî'nin şehzadesi Mehmed'in eline geçmiş olduğu anlaşılmaktadır.

Heşt Bihişt, Ali Emîrî Efendi'nin istinsah ettiği nüsha (Millet Ktp., Ali Emîrî Efendi, Tarih, nr. 768) esas alınarak Mehmed Şükrü tarafından Âsâr-ı Eslâftan Tezkire-i Sehi adıyla yayımlanmıştır (İstanbul 1325); sonunda da Fâik Reşad'ın

Sehi ve tezkiresi hakkında bir yazısı vardır (s. 141-144). 218 şairi içine alan bu neşri Necatî Hüsnü Lugal ve Osman Reşer Almanca'ya çevirmişlerdir (Sehi Bey's Tezkere, Türkische Dichterbiographien aus dem 16. Jahr, İstanbul 1942). Ancak yayına esas alınan nüshada bulunmayan şairler İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi'ndeki yazmadan (TY, nr. 2540) faydalanılarak esere ilâve edilmiş, ayrıca çeşitli indeksler eklenmiştir. Tezkirenin Süleymaniye Kütüphanesi'ndeki nüshasının (Ayasofya, nr. 3544) faksimilesi üzerinden tenkitli neşri, nüshalar arasındaki bağları ortaya koyan bir inceleme ile birlikte Günay Kut tarafından gerçekleştirilmiştir (Heşt Bihişt. The Tezkire by Sehi Beg. An Analysis of the First Biographical Work on Ottoman Poets with a Critical Edition Based on Ms. Süleymaniye Library, Ayasofya, O. 3544, Harvard 1978). Toplam şair sayısı 240'a ulaşan bu yayında matbu nüshadaki yanlışlıklar düzeltilmiş, sonuna da Arap harfli genel bir indeks eklenmiştir. Heşt Bihişt'in bugünkü Türkçe'ye aktarılmış bir neşri de vardır (Sehi Bey: Tezkire "Heşt Bihişt" [Tercüman 1001 Temel Eser dizisi], haz. Mustafa İsen, İstanbul 1980).

BİBLİYOGRAFYA :

Sehi Bey, Heşt Bihişt. The Tezkire by Sehi Beg (haz. Günay Kut), Harvard 1978, hazırlayanın önsözü, s. 6-67; Tahsin Banguoğlu, Türk Şuarâ Tezkireleri (lisans tezi, 1930), Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Ktp., nr. 29, s. 73-88; Levend, Türk Edebiyatı Tarihi, s. 259-261; Harun Tolasa, Sehi, Latîfî, Aşık Çelebi, Tezkirelerine Göre 16. y.y.'da Edebiyat Araştırma ve Eleştirisi I, İzmir 1983, tür.yer.; Halûk İpekten, Türk Edebiyatının Kaynaklarından Türkçe Şuarâ Tezkireleri, Erzurum 1988, s. 43-49; Günay Kut, "Heşt Bihişt'in Yeni Bir Nüshası ve Bir Düzeltme", JTS, VII (1984), s. 293-301; a.mlf., "Sehi Bey", EI² (İng.), IX, 122-123; Ömer Faruk Akün, "Sehi Bey", İA, X, 318-320.

GÜNAY KUT

HEVÂ (الهوى)

Nefsânî arzu ve eğilimleri ifade eden bir ahlâk ve tasavvuf terimi.

Sözlükte "istek, heves, meyil, sevmek, düşmek" gibi anlamlara gelen hevâ kelimesi terim olarak "nefsin, akıl ve din tarafından yasaklanan kötü arzulara karşı olan eğilimi" yahut "doğruluk, hak ve faziletten saparak haz ve menfaatlere yönelen nefis" mânasında kullanılmıştır (Râ-nı el-İsfahânî, el-Müfredât, "hvy" md.;